

## РОЗДІЛ II. ФІЛОСОФСЬКА АНТРОПОЛОГІЯ, ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 504:001.18

### ФУТУРОЛОГІЧНЕ БАЧЕННЯ ПЕРСПЕКТИВ ПОЛІТИЧНОГО ТА КУЛЬТУРНОГО РОЗВИТКУ ЛЮДСТВА (НА ПРИКЛАДІ КОНЦЕПЦІЇ «ФУТУРОШОКУ» ЕЛВІНА ТОФФЛЕРА)

Т.В. Андрущенко, доктор політичних наук, професор,  
Національний педагогічний університет  
ім. М. П. Драгоманова

*У поданій статті авторкою розглядаються деякі головні концепти сучасної футурології. Аналізуються теорії футурологічних перспектив сучасної людини саме як об'єкту філософського аналізу. Підкреслено, що футурологія як науковий напрямок і футурологічні прогнози соціально-політичних перспектив розвитку людства повинні базуватися на тотальному аналізі, на залученні найновіших досягнень величезної кількості наук як соціально-гуманітарного, так і природничо-математичного циклу.*

*Ключові слова:* футурологія, інформаційна цивілізація, нові інформаційні технології, соціальні реалії.

Сучасна політична наука переповнена роздумами про майбутнє, долю людської цивілізації та культури. Ці роздуми розпочинаються, як правило, з визначення глобальних проблем, шляхів і засобів їх розв'язання як в регіональному розрізі, так і в межах цивілізації, особливо у зв'язку з таким соціальним феноменом ХХ століття, як науково-технічна революція. У межах цього напрямку ведеться пошук і обґрунтування майбутніх соціальних реалій, моделювання динаміки розвитку глобальних проблем і світових суперечностей, здійснюється соціально-політичний прогноз. У соціальному пізнанні вирізняють окрему дисципліну, яка спеціалізується на прогнозуванні майбутнього – футурологію. Вона має свої різновиди, у тому числі й футурологію політичну.

У «Філософському енциклопедичному словнику» футурології присвячено спеціальну статтю, у якій футурологія визначена як «наука про майбутнє, яка займається систематизованим вивченням процесів, що прогнозуються..., а також розробкою математичних методів обробки статистичної інформації для складання прогнозів, що здатні бути верифікованими» [10, с. 499]. При цьому футурологія залишається досі достатньо не інституалізованою, адже нерідко також і прогностику як

науку про перспективи розвитку людської цивілізації – зокрема таку позицію займає Є.Д. Гражданніков [2, с. 31] можна розглядати як таку, що виконує практично ті ж самі пізнавальні функції, що й футурологія. Д.Гвішіані та В.Лісічкін ще раніше визначали прогностику таким чином: «це наукова дисципліна, яка вивчає загальні принципи розробки методів прогнозування..., а також закономірності процесу розробки прогнозів» [1, с. 22]. Сучасний російський філософ І.І.Кравченко, слідуючи цій же традиції, визначає футурологію як особливий різновид прогностики: «футурологічні наукові дослідження перетворились у...забезпечену власною методологією та математичним апаратом прогностику» [3, с. 283]. Вітчизняна дослідниця М. Людвиченко, однак, виявляє сутнісну відмінність футурології від прогностики, адже відмітною ознакою футурології є використання інтуїції та осяяння під час реалізації прогностичної діяльності, і «саме це відрізняє її від науки про прогнозування – прогностики» [4, с. 8]. Ми також вважаємо, що футурологія є більш філософською дисципліною, оскільки створює такі концептуальні схеми для пізнання майбутнього, які спираються не на всі нині відомі тенденції розвитку суспільства, а лише на так звані тренди – тобто найбільш масштабні та стратегічні напрями соціального розвитку. При цьому футурологія значною мірою спирається на ціннісні, а не на фактичні підстави для створення власних концепцій, тобто не меншою мірою, аніж те, що нас неминуче очікує, описує також те, що є бажаним для нас і що залежить від нашого вибору – зараз і у перспективі. Саме тому ми вважаємо футурологію тісно спорідненою саме з політичними науками. У перших програмних розділах усіх політичних партій, а саме при формулюванні своєї ідеології як найбільш загального визначення планів на бажане майбутнє для країни кожна політична партія розвиває елементи футурології. При цьому футурологія не є чимось не-науковим чи, тим більше, антинауковим – вона швидше доповнює позитивістські, ґрунтовані на емпіричних даних наукові припущення, не заперечуючи їх.

Один із найвідоміших футурологічних прогнозів – «*футурошок*» – зроблений американським ученим *Елвіном Тоффлером* – економістом, соціологом, філософом. Основні праці: «Футурошок» (1970), «Споживачі культури» (1973), «Доповідь про екоспазм» (1975), «Третя хвиля» (1980), «Передбачення та передумови» (1983), «Метаморфози влади. Знання, багатство й сила на порозі ХХІ ст.» (1990).

Важливий внесок до розвитку ідей постіндустріалізму й інформаційного суспільства внесла концепція Елвіна Тоффлера, викладена в його трилогії «Шок майбутнього», «Третя хвиля» і «Метаморфози влади» (1990 р.) й інших роботах. За словами Е. Тоффлера, всі три книги досліджують один відрізок часу – із середини 50-х і до закінчення минулого століття і 75 років опісля – до 2025 р. На думку Елвіна Тоффлера цей період є переломним пунктом в історії, коли цивілізація «фабричних

труб», що домінувала на планеті впродовж останніх століть, остаточно поступається місцем іншій, принципово відмінній від неї, і все це супроводжується боротьбою за владу і конфліктами, що приголомшили світ. Центральна тема трилогії – аналіз змін, які відбуваються з людьми, коли суспільство раптово трансформується в щось нове і небачене.

Усі частини трилогії сфокусовані на одному періоді часу, але кожна з них використовує різні інструменти, щоб заглянути за фасад повсякденності. «Шок майбутнього» розглядає процес зміни, його дію на людей та організації. «Третя хвиля» аналізує напрями змін, що зачіпають суспільство. «Метаморфози влади» присвячені проблемі управління: хто, і яким чином формує перетворення, що відбуваються.

У роботі «Шок майбутнього» наводяться докази того, що прискорення ходу історії само собою має наслідки, незалежно від напрямів трансформацій. Прискорення темпу подій, що відбуваються, і скорочення часу реакції на них викликають певні наслідки, не пов'язані з тим, як сприймаються ці зміни, – позитивно, чи негативно. Е. Тоффлер у цій роботі передбачав, що дуже скоро кардинальні зміни можуть захлеснути людей, організації і навіть цілі країни, що веде до дезорієнтації і руйнує здатність ухвалювати розумні рішення, необхідні для адаптації. В книзі провіщалися трансформація сім'ї, виникнення марнотратного суспільства споживання, кардинальні зміни у сфері освіти, генетична революція. Після першої публікації в 1970 р. ця книга несподівано стала міжнародним бестселером і викликала безліч коментарів. За даними Інституту наукової інформації США вона стала однією з самих цитованих робіт в галузі соціології. Словосполучення «Шок майбутнього» або «Футурошок» увійшли до повсякденної лексики, з'явилися в багатьох словниках і на сторінках періодичних видань.

Актуальність підходів Тоффлера сьогодні обумовлена насамперед тим, що він зміг виявити і обґрунтувати тенденції, що в останні десятиліття визначають розвиток глобальної людської цивілізації. Особливо актуально звучать ідеї мислителя про те, що силу нації в новому світі буде визначати інтелектуальний і компетентнісний рівень її членів. Вивчення творчості Тоффлера набуває нової актуальності і важливості, особливо для країн, які тільки прагнуть до повноцінного включення в список провідних цивілізованих країн.

Насамперед, важливо розглянути характеристику Тоффлера як ученого, проаналізувати його праці з точки зору того, як вони вплинули на світогляд сучасних людей, а також яке місце і роль вони відіграли у сучасному науковому світі. Коли вчений працював над своїм «Футурошоком», футурологія вже мала певні напрацювання в справі передбачення тенденцій майбутнього світорозвитку. Однак більшість передбачень мали пафосно-оптимістичний характер – футурологи вірили в безмежне зростання людства. Тоффлер став одним із перших, хто поставив

цю тезу під обґрунтований теоретичний сумнів і заявив про те, що майбутнє може не лише приносити нові здобутки і насолоди, але й шокувати, вибивати зі звичної колії. Саме в створенні проблемного поля футурології Тоффлер став одним із новаторів серед науковців другої половини ХХ століття. Завдяки його теоретичним передбаченням формулювалося багато проблем, із якими потім людству довелося зіткнутися не в теоретичній, а в практичній площині.

«Футурошок» став справжнім програмним текстом для нової хвилі футурології. Наступні праці Тоффлера були значною мірою орієнтовані вже не на формулювання можливих сценаріїв розвитку цивілізації, а на описання і прогнозування розвитку тенденцій, що реально зароджувалися в розвинених західних країнах. Ці тенденції вже кілька десятиліть тому свідчили, що людська цивілізація вступає на новий етап розвитку – *інформаційний*.

Праця Тоффлера «Третя хвиля» стала своєрідним програмним документом для розуміння природи інформаційної цивілізації. В цій праці мислитель детально описує те, як змінюється світ людини, суспільство, глобальне середовище під впливом нових комунікаційних технологій. Для того, щоб коректно скористатися тими можливостями, які несуть людству нові інформаційно-комунікаційні технології, необхідно було в випереджальному форматі готувати теоретично-гуманітарну основу для приходу людини в новий інформаційний світ. Творчість Тоффлера стала важливим елементом формування такого світоглядного базису для переходу людства в історично новий цивілізаційний статус.

Особливу роль в сучасній гуманітаристиці відіграла тоффлерівська *концепція трьох хвиль*, що була розгорнуто сформульована саме в книзі «Третя хвиля». Важливо, що філософ взяв за основу саме технологічний чинник історично-еволюційних змін, що відбуваються у суспільстві. Для сучасного стану розвитку цивілізації дуже вдало підійшла саме точка зору, за якою володіння технологіями і ноу-хау визначають рівень розвитку того чи іншого суспільства.

Концепція зміни еволюційних хвиль у світі породжується насамперед змінами в технологічній сфері, що повільно визрівають в тій чи в іншій формації. З історичного погляду, за концепцією Тоффлера, спочатку була *«перша хвиля»* – сільськогосподарська цивілізація, економічною основою якої виступала земля. Аграрний устрій цієї цивілізації обумовлював всі сфери життя в суспільстві: економічні, політичні, сімейні. Суспільство розмежовувалось на класи (касти) з жорстко авторитарною владою та децентралізованою економікою. Приблизно 300 років тому відбулася промислова революція, що породила *«другу хвилю»*, яку дослідник визначає як індустріальну цивілізацію. Ця цивілізація укоренилась у багатьох державах світу та будувалась на принципах масового виробництва, уніфікації, стандартизації, що

охоплювали всі галузі суспільного життя людини. Але саме однаковість, упередженість життєдіяльності створили внутрішні умови для нової технології, якою і став «інформаційний вибух», що являє собою «*третю хвилю*» – інформаційну цивілізацію. Головним чинником нової цивілізації, на думку Тоффлера, є «стрибок» за межі накопичення енергії, грошей, влади, де немає місця для стандартів та централізації, що притаманні індустріальному суспільству. Таким чином, багато чого, що ми знаємо про сучасну інформаційну цивілізацію, було сформульовано саме Тоффлером. Більше того, саме його прогностичні ідеї й образи дуже сильно вплинули на формування тих соціальних, виробничих, культурних реалій, в яких проживають сучасні суспільства.

Важливими є ідеї Тоффлера саме в сфері гуманізації сучасного і майбутнього цивілізаційного середовища. Якщо багато мислителів ХХ століття визначали сучасну техніку і технологію як чинник дегуманізаційних впливів, то Тоффлер доводив, що саме розвиток інформаційно-комунікаційних технологій може вдало протистояти багатьом антилюдським і відчужуючим тенденціям, характерним для індустріальної цивілізації та пов'язаних із нею капіталістичних відносин. Тоффлер побачив резерви гуманізації техніки в розгортанні самого технічного прогресу. Він переконаний в тому, що чергова хвиля культурних нововведень усуне внутрішні суперечності та колізії цього процесу і забезпечить гармонію зі світом людини. Ідея технічних мутацій, що спричиняють багатомірний вплив на соціальний процес, завдяки Тоффлеру, отримує визнання в світовій гуманітаристиці. Ця ідея отримала за наступні після виходу перших двох книжок Тоффлера не лише визнання в науковому, філософському і футурологічному світі, але й спричинила до появи багатьох нових аналітичних досліджень, які творчо переосмислювали та трансформували ідею філософа про те, що технологічні інновації здатні призводити як до загальноцивілізаційних зрушень, так і до гуманізації особистісного буття кожної людини. Після першого успіху в якості футурологічного месії Тоффлер приділяв багато уваги і поточним процесам, що відбувалися на глобальному рівні розвитку інформаційної цивілізації. Не оминув він увагою і новітні геополітичні проблеми, які з'явилися після розпаду біполярної світової системи. У 1993 році у співавторстві зі своєю дружиною Гейді Е. Тоффлер видав працю «Війна та антивійна», в якій автори запропонували прогностичний аналіз того, як в умовах нової цивілізаційної реальності відбуватимуться соціальні, міжнародні, міжцивілізаційні конфлікти та зіткнення. В той же час, ця книга є певним продовженням і переосмисленням ідей, які викладалися у «Третій хвилі». Підсумовуючи власне дослідження автори пишуть: «З допомогою технології третьої хвилі, менш енергоємних і менш брудних, ми можемо почати прибирати екологічний безлад, принесений промисловістю Другої хвилі в епоху масового виробництва. Праця, що

раніше огрубляла та позбавляла розуму тих щасливців, яким щастило знайти роботу, може бути перетворена в заняття, що приносить радість та користь для розуму. Цифрова революція, що допомагала підняти Третю хвилю, несе в собі потенціал освіти для мільярдів. І всупереч всім попередженням нашої книги про небезпеки війни, громадянських конфліктів та ядерних бомбардувань, є й гарні новини. Хоча з часів Хіросіми й Нагасакі було створено десь 50 – 60 тисяч ядерних боеголовок, хоча до останнього часу відбувалися підземні вибухи та нещасні випадки з ядерними матеріалами, жодна з тих десятків тисяч бомб не була підірвана в гніві. Якийсь людський інстинкт виживання постійно зупиняв той палець, що міг би натиснути кнопку. Але щоб вижити на початку ХХІ століття, одного інстинкту замало. Від нас усіх вимагається глибоке розуміння революційних нових зв'язків між знанням, багатством та війною». Таким чином, подружжя Тоффлерів ніби робить своєрідний заклик до того, щоб сучасні молоді науковці, політологи, філософи, соціологи сміливіше ставилися до соціальних передбачень, робили відважні футурологічні кроки, які можуть попередити багато майбутніх проблем. Тоффлери ніби попереджають, що без такої футурологічної активності в сучасній гуманітаристиці майбутнє може набагато сильніше вдарити по сучасним людям, ніж сучасність вдарила по попереднім поколінням.

Безсумнівним внеском в сучасну науку, який зробив Тоффлер, є нові ідеї про те, що буде собою являти і як буде функціонувати влада в сучасних демократичних країнах. Багато хто з філософів і політологів постійно проголошують кризовість сучасних уявлень про демократію, застарілість класичних визначень цього феномену. Натомість Тоффлер аргументовано доводив, що нові інформаційні технології виведуть демократію на новий виток розвитку. Тоффлер зробив значний внесок до вирішення проблеми влади і пов'язане це головним чином з дослідженням основних ресурсів влади й передусім знання. Він цілком логічно і обґрунтовано показує, що з розвитком суспільства й у першу чергу з розвитком науки, техніки й технологій саме знання стає головним ресурсом влади сучасного інформаційного суспільства. У цьому – переході пріоритетної ролі від сили до багатства, а потім і до знання і полягає сутність сучасних метаморфоз влади. Знаннева демократія, влада компетентності сьогодні все більше стверджує себе в розвинених західних країнах. Тобто можна зробити висновок про те, що й у питаннях влади Тоффлер став успішним провидцем, передбачаючи технологічний прорив в організації і здійсненні різноманітних демократичних процедур.

Розглядаючи тенденції розвитку засобів масової інформації, Е. Тоффлер відзначає підвищення їх інтерактивності завдяки впровадженню нових мережевих комп'ютерних технологій. Він стверджує, що настає епоха не масових засобів інформації, в процесі цього разом з

новою техносферою з'являється нова інфосфера, і це матиме наслідки, що далеко йдуть, у всіх сферах життя, включаючи нашу свідомість.

Комплексний характер футурологічної теорії Тоффлера, а також його аналізу специфіки функціонування сучасної інформаційної цивілізації доповнюється ідеєю про те, що надалі може відбуватися значне розшарування між суспільствами, що знаходяться на різних етапах цивілізаційно-хвильового розвитку. Тоффлер задається надзвичайно актуальним питанням про те, чи не призведе збільшення такого розриву до значних глобально-кризових потрясінь Чи не чекає нас нове зіткнення цивілізацій? В якій формі і з якою інтенсивністю конфліктності воно буде проходити? Чи зможе Західний світ відстояти свої науково-технологічні здобутки і спосіб життя? Всі ці питання актуалізуються в творчості Е. Тоффлера, що робить її надзвичайно важливим елементом будь-якого аналізу сучасного і майбутнього стану інформаційної цивілізації.

### Література

1. Гвишиани Д. Прогностика / Д. Гвишиани, В. Лисичкин. – М. : Знание, 1968. – 91 с.
2. Гражданников Е.Д. Экстраполяционная прогностика: классификационное и математическое моделирование в исторических и прогностических исследованиях / Е. Д. Гражданников. – Нк. : Наука. Сиб. отд-ние, 1988. – 144 с.
3. Кравченко И. И. Футурология / И. И. Кравченко // Новая философская энциклопедия в четырех томах. Том четвертый. – М. : Мысль, 2001. – С. 283-284.
4. Людвиченко М. В. Утопія і футурологія у контексті формування соціальних ідеалів [ автореферат на здобуття наукового ступеню кандидата філософських наук. Спеціальність 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії ] / М. В. Людвиченко. – К., 2010. – 15 с.
5. Тоффлер Е. Нова парадигма влади. Знання, багатство й сила / Е. Тоффлер [пер. з англ. Н. Бордукової]. – Х. : Акта. – 688 с.
6. Тоффлер Е. Третя хвиля / Е. Тоффлер ; за ред. В. Шовкуна [пер. з англ. А. Євса], 2000. – К. : Всесвіт. – 480 с.
7. Тоффлер О. Створення нової цивілізації. Політика Третньої хвилі / О. Тоффлер, Г. Тоффлер // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2000. – № 19. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n19texts/toffler.htm>
8. Тоффлер Э. Война и антивоенная: Что такое война и как с ней бороться. Как выжить на рассвете XXI века / Э. Тоффлер, Х. Тоффлер. – М. : АСТ: Транзиткнига, 2005. – 416 с.
9. Тоффлер Э. Шок будущего / Э. Тоффлер. – М. : АСТ, 2001. – 560 с.
10. Футурология // Философский энциклопедический словарь / под ред. Е. Ф. Губского. – М. : ИНФРА, 2000. – С. 499.

**ФУТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ВИДЕНИЕ ПЕРСПЕКТИВ  
ПОЛИТИЧЕСКОГО И КУЛЬТУРНОГО РАЗВИТИЯ  
ЧЕЛОВЕЧЕСТВА (НА ПРИМЕРЕ КОНЦЕПЦИИ  
«ФУТУРОШОКА» ЕЛВИНА ТОФФЛЕРА)**

Т.В. Андрущенко

В поданной статье автором рассматриваются некоторые главные концепты современной футурологии. Анализируются теории футурологических перспектив современного человека именно как объекту философского анализа. Подчеркнуто, что футурология как научное направление и футурологические прогнозы социально-политических перспектив развития человечества должны базироваться на тотальном анализе, на привлечении новейших достижений огромного количества наук как социально-гуманитарного, так и естественно математического цикла.

*Ключевые слова:* футурология, информационная цивилизация, новые информационные технологии, социальные реалии.

**FUTUROLOGY OUTLOOK ON PERSPECTIVES OF  
MANKIND'S POLITICAL AND CULTURAL DEVELOPMENT  
(BY EXAMINING ALVIN TOFFLER'S «FUTURE SHOCK»  
CONCEPT)**

T.V. Andrushchenko

The author of this article examines certain key concepts of contemporary futurology. The material contains analysis of theories of futurology's perspectives for contemporary human who is an object of philosophical analysis. It is stressed that futurology as a research area and it's prognoses for sociopolitical perspectives of mankind's development must be based on total analysis and implementation of latest achievements of large number of sciences both from social-humanitarian and natural-mathematical cycles.

The complex nature of futures theory Toffler and his analysis of the specific operation of modern information civilization complemented by the idea that the future can be a significant separation between societies that are at different stages of civilization-wave development. Toffler given extremely important question of whether this gap will increase to significant global-crisis shocks Do not expect our new clash of civilizations? In what form and with what intensity it will be conflict? Can the Western world to defend its scientific and technological achievements and way of life? All these questions are updated in the works of A. Toffler, making it a crucial element of any analysis of the current and future state of information civilization.

*Keywords:* futurology, information civilization, new information technologies, social reality.